ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ
ପ୍ରାକୃତିକ ବିଭାଗ

ଭୌତିକ ଲକ୍ଷଣ :

ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଭୂ-ରୂପ ଦେଖାଯାଏ ଯଥା : ପର୍ବତ, ମାଳଭୂମି, ସମତଳ ଭୂମି, ମରୁଭୂମି ଏବଂ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଆଦି । ଏ ସମସ୍ତ ଭୂମିରୂପ କେବଳ ଅବକ୍ଷୟ ଓ ଅବକ୍ଷେପଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । କେତେକ ଭୂ-ରୂପ ଭୂ-ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଆଲୋଡ଼ନ ହେବାଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଉପ-ମହାଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୂରୂପ କିଭଳି ଆଜିର ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଛି ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଭୂତ୍ୱକର ଶିଳା ଓ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ସଂରଚନା ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବିଜ୍ଞାନକୁ ଭୂ-ବିଜ୍ଞାନ (Geology) କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଏଥିରେ ସଂପୃକ୍ତ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କୁ ଭୂ-ବିଜ୍ଞାନୀ (Geologist) କୁହାଯାଏ ।

ଭୂ-ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରାୟ ୩୦୦ ନିୟୁତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆଜିର ସାତଟି ମହାଦେଶ ପରସ୍ପର ସହ ସଂଲଗ୍ନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବିଶାଳ ମହାଦେଶର ନାମଥିଲା **ପାଞ୍ଜିଆ** । ଏହାର ଉତ୍ତରାଂଶକୁ **ଲରେସିଆ** (Laurasia) ବା ଆଙ୍ଗାରାଲାଣ୍ଡ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣଭାଗକୁ ଗଣ୍ଡୱାନାଲ୍ୟାଣ୍ଡ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଉତ୍ତର ଆମେରିକା, ଗ୍ରୀନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ଇଉରୋପ ଏବଂ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ଉତ୍ତରସ୍ଥ ଏସିଆର ଅଧିକାଂଶ ଭାଗକୁ ନେଇ ଆଙ୍ଗାରାଲାଣ୍ଡ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା, ଆଫ୍ରିକା, ମାଲାଗାସୀ, ଆରବ ଏବଂ ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ଭାରତ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଓ ଆଣ୍ଟାର୍କଟିକା ଗଣ୍ଡୱାନାଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପାଞ୍ଜିଆ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ ହେଲା ଓ ବିଖଣ୍ଡିତ ଭାଗଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବାରୁ ଆଜିର ମହାଦେଶ ଓ ମହାସାଗର ଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଏହାକୁ ମହାଦେଶୀୟ ସଂଚଳନବାଦ (continental drift theory) କୁହାଯାଏ ।

ଭୂବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ଆଜି ଯେଉଁଠି ସୁଉଚ୍ଚ ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ଓ ଉତ୍ତରଭାରତର ବିସ୍ତୃତ ସମତଳଭୂମି ଅଛି ସେଠାରେ ଏକଦା ଟେଥିସ୍ (Tethys) ନାମକ ଏକ ଅଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ଥିଲା । ଏହି ସମୁଦ୍ରର ଉତ୍ତରରେ ସେ ସମୟର ଆଙ୍ଗାରାଲାଣ୍ଡ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗଣ୍ଡୱାନା ନାମକ ଭୂଖଣ୍ଡ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗଣ୍ଡୱାନାଲାଣ୍ଡ ଧିରେ ଧିରେ ଉତ୍ତର ଆଡ଼କୁ ଗତିକରିବାରୁ ଏକ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଓ ଏହା ଭାରତ ମହାସାଗରର ରୂପ ନେଲା । ଏହି ଦକ୍ଷିଣ ଉପଦ୍ୱୀପ କ୍ରମଶଃ ଉତ୍ତର ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବାରୁ ଟେଥିସ୍ ସାଗରରେ ସଞ୍ଚିତ ପଟୁମାଟି ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ସେଥିରେ ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ଆଜିର ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାଳା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ତେଣୁ ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାଳାକୁ ତରୁଣ ଭଙ୍ଗିଳ ପର୍ବତମାଳା କୁହାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ବର୍ଷଧରି ଚାଲିବାରୁ ଓ ଏବେବି ଅବ୍ୟାହତ ଥିବାରୁ ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ହେଉଅଛି ।

ପ୍ଲେଟ୍ ଟେକ୍‌ଟୋନିକ୍‌ସ (Plate Tectonics) : ମହାଦେଶୀୟ ସଂଚଳନବାଦ ମହାଦେଶୀୟ ଭୂଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକର ମନ୍ଥର ଗତି ଯୋଗୁଁ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଏତେ ବିଶାଳ ଭୂଖଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ିକର ସଞ୍ଚଳନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବଳ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ? ସେ ସମୟରେ ଏହାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ନଥିଲା । ତେଣୁ ବହୁବର୍ଷଧରି ମହାଦେଶୀୟ ସଞ୍ଚଳନବାଦକୁ ମାନ୍ୟତା ମିଳିନଥିଲା । ମାତ୍ର ପ୍ଲେଟ ଟେକ୍‌ଟୋନିକସ୍ (Plate tectonics) ବା ପ୍ଲେଟ୍ ସଞ୍ଚଳନ ଦ୍ୱାରା ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ବୋଲି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଛି ।

ପ୍ଲେଟ୍ ସଂଚଳନ ମତବାଦ ଅନୁସାରେ ଭୂତ୍ୱକ୍ ସାତଟି ବୃହତ୍ ଓ ୨୦ଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ଲେଟରେ ବିଭାଜିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସାତଟି ବୃହତ୍ ପ୍ଲେଟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

(କ) ୟୁରେସିଆ ପ୍ଲେଟ୍ (ଖ) ଭାରତ-ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ପ୍ଲେଟ୍ (ଗ) ଉତ୍ତର ଆମେରିକା ପ୍ଲେଟ୍ (ଘ) ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା ପ୍ଲେଟ୍ (ଙ) ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରୀୟ ପ୍ଲେଟ୍ (ଚ) ଆଫ୍ରିକୀୟ ପ୍ଲେଟ୍ (ଛ) ଆଣ୍ଟାର୍କଟିକା ପ୍ଲେଟ୍ ।

ପୃଥିବୀର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଥିବା ତାପ ଏହି ପ୍ଲେଟଗୁଡ଼ିକର ଗତିପାଇଁ ଦାୟୀ । ଭୂଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଆଣବିକ ଅବକ୍ଷୟ (Radioactive decay) ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ତାପ ବାହାରକୁ ଆସିପାରେ ନାହିଁ କାରଣ ଶିଳାଗୁଡ଼ିକ ତାପ କୁପରିବାହୀ । ତେଣୁ ଏହି ତାପ ଶିଳାକୁ ତରଳାଇ ଦିଏ ଏବଂ ପରିଚଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶିଳାକୁ ଗତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହି ଗତି ଦୁଇପ୍ରକାର- ଗୋଟିଏ

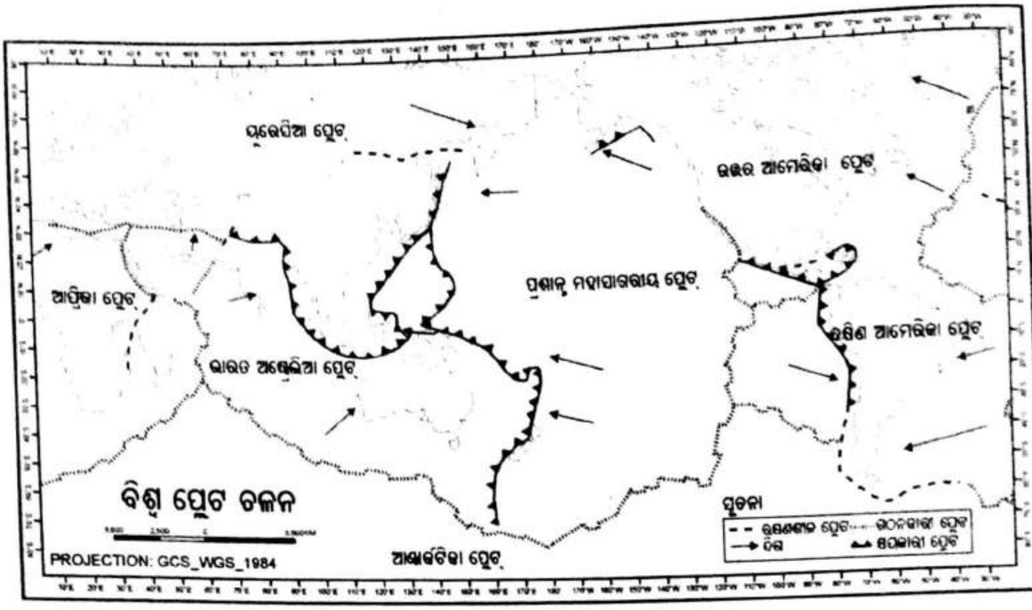

ମାନଚିତ୍ର : 1:4

ପରସ୍ପର ମୁଖୀ (convergent) ଓ ଅନ୍ୟଟି **ବିପରୀତ ମୁଖୀ** (Divergent) ପରସ୍ପର ମୁଖୀ ଗତିଯୋଗୁ ଦୁଇଟି ପ୍ଲେଟ୍ ଭିନ୍ନଦିଗରୁ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି । ଫଳରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧକ୍କା କିମ୍ବା ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟ ଉପରେ କିମ୍ବା ତଳେ ଚାଲିଯାଏ । ମାତ୍ର ବିପରୀତମୁଖୀ ଗତିଯୋଗୁ ପ୍ଲେଟଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଆନ୍ତି ଓ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଗତି କରନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇପ୍ରକାର ଗତି ପ୍ରାୟ ଏକ ସମୟରେ ହିଁ ହେଉଥାଏ । ପ୍ଲେଟଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ପର୍ଶ ନକରି ଦୂରେଇ ଯାଇପାରନ୍ତି । ଦୁଇଟି ପ୍ଲେଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ଧକ୍କା ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଭୂଭାଗରେ ଭାଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ମାତ୍ର ବିପରୀତ ମୁଖୀ ହେଲେ ଫାଟ (fault) ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହି ଭାଙ୍ଗ ଓ ଫାଟ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଅଧିକାଂଶ ଭୂରୂପ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଭାରତର ଭୂ-ରୂପ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ଭୂଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଆଲୋଡ଼ନ ଫଳରେ ଏବଂ ଭୂପୃଷ୍ଠସ୍ଥ କ୍ଷୟକାରୀ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ।

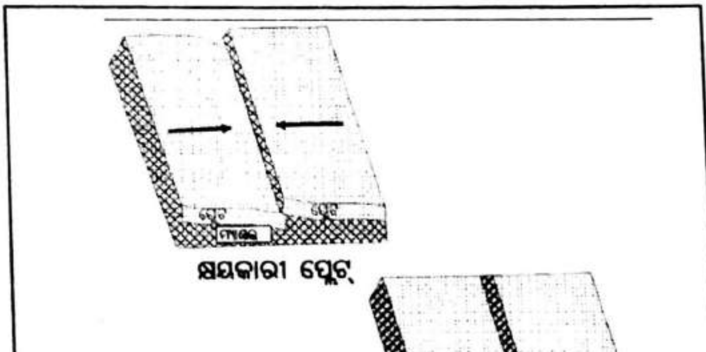

ଚିତ୍ର : 2 ପ୍ଲେଟ୍ ଚଳନ

PB-03/15/11/2016

ପ୍ରାକୃତିକ ବିଭାଗ/ଭୌତିକ ବିଭାଗ
(Physiographic Units) :

ଭୌତିକ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକ ଶିଳାର ଗଠନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଆଧାରକରି ବିଭାଜନ କରାଯାଇନଥାଏ । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଭୂ-ପୃଷ୍ଠର ଉଚ୍ଚାବଚ (Relief), ଢାଲୁ (Slope) ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭୂମିରୂପ (Landform) ଅନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୌତିକ ବିଭାଗର ଭୂ-ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରକୃତି (Geological Structure) ସମାନ କିମ୍ବା ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତର ଭୂ-ପ୍ରକୃତିରେ ଅନେକ ଭିନ୍ନତା ଦେଖାଯାଏ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୁଉଚ୍ଚ ପର୍ବତମାଳା, ଗଭୀର ଉପତ୍ୟକା, ବିସ୍ତୃତ ସମତଳଭୂମି, ପ୍ରଶସ୍ତ ମାଳଭୂମି, ଘନଅରଣ୍ୟ ଏବଂ ଅସଂଖ୍ୟ ଦ୍ୱୀପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଭୂମିରୂପ, ଢାଲୁ ଏବଂ ଉଚ୍ଚତା ଭିତ୍ତିରେ ଭାରତକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଛଅଗୋଟି ଭୌତିକ ବିଭାଗରେ ବିଭାଜନ କରାଯାଇଥାଏ । ଯଥା : **(କ) ଉତ୍ତରସ୍ଥ ପର୍ବତମାଳା (ଖ) ଉତ୍ତରସ୍ଥ ବିଶାଳ ସମତଳ ଭୂମି (ଗ) ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମି (ଘ) ଭାରତୀୟ ବିଶାଳ ମରୁଭୂମି ଅଞ୍ଚଳ (ଙ) ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳ ଭୂମି । (ଚ) ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ।**

(କ) ଉତ୍ତରସ୍ଥ ପର୍ବତମାଳା- ଭାରତର ଭୌତିକ ମାନଚିତ୍ରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକର (1.6) । ତୁମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ ଯେ, ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଆମଦେଶର ଉତ୍ତର ସୀମାରେ ଲମ୍ବିରହିଛି । ଏହା ପଶ୍ଚିମରେ ପାମିର ମାଳଭୂମିଠାରୁ ପୂର୍ବଦିଗରେ ଭାରତ ଓ ମିଆଁମାର ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଛି ।

ଏହାର ଆକାର ଏକ ଚାପ ସଦୃଶ ଏବଂ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୩୬୦୦କି.ମି. । ଉକ୍ତ ପର୍ବତମାଳାର ପ୍ରସ୍ଥ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ (ଅରୁଣାଚଳ ପ୍ରଦେଶରେ) ୧୫୦ କି.ମି.ରୁ ୪୦୦ କି.ମି. (କାଶ୍ମୀରରେ) ହୋଇଥାଏ । ପାମିର ମାଳଭୂମିଠାରୁ କାଶ୍ମୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସିନ୍ଧୁନଦୀପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଥିବା ପର୍ବତମାଳାକୁ କାରାକୋରମ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଓ ସିନ୍ଧୁନଦୀ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଲମ୍ବିଥିବା ପର୍ବତମାଳାକୁ ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ କୁହାଯାଏ । ହିମାଳୟର ଅର୍ଥ ହିମ + ଆଳୟ । ହିମ କହିଲେ ବରଫ ଓ ଆଳୟ ଘରକୁ ବୁଝାଏ । ତେଣୁ ହିମାଳୟର ଅର୍ଥ 'ବରଫର ଘର' ।

କାରାକୋରମ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ପୃଥିବୀର ସୁଦୀର୍ଘ ହିମବାହଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛନ୍ତି । *ବାଲଟୋରା* ଏବଂ *ସିଆଚିନ୍* ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ହିମବାହ । ସିଆଚିନ୍ ହିମବାହର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୭୫ କି.ମି. । ପୃଥିବୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗ K_2 (ଗଡ଼ଉଇନ୍ ଅଷ୍ଟିନ୍) । ଏହା କାରାକୋରମ୍ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

> ***ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?***
>
> *ଗତିଶୀଳ ବରଫ ରାଶିକୁ ହିମବାହ କୁହାଯାଏ ।*

ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀକୁ ତରୁଣ ଭଙ୍ଗିଳ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ କୁହାଯାଏ କାରଣ ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ଗଠନ ଭୂ-ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୨୦ରୁ-୩୦ ନିୟୁତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ହୋଇଅଛି । ତୁମେ ଏ ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ ପଢ଼ିଛ । ଏହାର ଗଠନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସଂଘଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ହିମାଳୟ ପର୍ବତରେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଉତ୍ତରକୁ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ତିନିଗୋଟି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚତା ଦକ୍ଷିଣରୁ ଉତ୍ତରକୁ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।

ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ସବୁଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିବା ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀକୁ **ସିୱାଲିକ** ବା **ବାହ୍ୟ ହିମାଳୟ** କୁହାଯାଏ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ମଧ୍ୟ ସବୁଠାରୁ କମ୍ । ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନରୁ ସିୱାଲିକର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ୧୦୦୦ରୁ ୧୨୦୦ ମିଟର ମଧ୍ୟରେ । ସିୱାଲିକ୍ ଗୋଡ଼ିମାଟି, କର୍ଦ୍ଦମ ଓ ପରସ୍ପର ସହିତ ବାନ୍ଧିହୋଇନଥିବା ଶିଳାଭଳି ପଦାର୍ଥରେ ଗଠିତ । ଏହା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ । ପୂର୍ବଦିଗରେ ଏହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଛି । ଏହାର ପ୍ରସ୍ଥ ୧୦-୫୦ କି.ମି. । ଏଥିରେ ଅନେକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଡୁନ୍ (Doon) କୁହାଯାଏ । ଡେରାଡୁନ୍ ଏହିଭଳି ଏକ ଉପତ୍ୟକାରେ ଅବସ୍ଥିତ । କୋଟଲିଡୁନ୍, ପାଟ୍‌ଲିଡୁନ୍ ଆଦି ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ସିୱାଲିକ୍‌ର ଠିକ୍ ଉତ୍ତରକୁ ଅବସ୍ଥିତ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ନାମ **ମଧ୍ୟ ହିମାଳୟ ବା ହିମାଚଳ** । ଏହାର ହାରାହାରି

ଉଚ୍ଚତା ସମୁଦ୍ରପତ୍ତନରୁ ୪୦୦୦-୪୫୦୦ ମିଟର ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରାୟ ୮୦ କି.ମି. । ହିମାଚଳର ଢାଲୁରେ ଅରଣ୍ୟ ଓ ଅନେକ ଚାରଣଭୂମି ଅବସ୍ଥିତ । ଝରଣା, ଜଳପ୍ରପାତ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଛୋଟଛୋଟ ନଦୀ ଏହାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଉପତ୍ୟକାରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋରମ ଦୃଶ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ହିମାଚଳର ଶୀତଳ ଜଳବାୟୁ ଓ ମନମୁଗ୍ଧକର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଯୋଗୁ ଏହା ପର୍ଯ୍ୟଟକମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରେ । କାଶ୍ମୀର ଉପତ୍ୟକା, କାଙ୍ଗ୍ରା ଓ କୁଲୁ ଉପତ୍ୟକା ହିମାଚଳର ଅଂଶବିଶେଷ । ଡେଲହାଉସୀ, ଧର୍ମଶାଳା, ସିମଳା, ମଶୌରୀ, ନୈନିତାଲ ଓ ଦାର୍ଜିଲିଂ ଆଦି ପାର୍ବତୀୟ ସହର ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଭାରତର ଭୌତିକ ମାନଚିତ୍ରରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅବସ୍ଥିତ ବାହାର କର । ପିରପାଞ୍ଜାଲ, ଧଉଳାଧର ଏବଂ ମହାଭାରତ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ହିମାଚଳର ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ।

ହିମାଚଳର ଉତ୍ତରକୁ **ହିମାଦ୍ରୀ** ଅବସ୍ଥିତ । ହିମାଦ୍ରୀ ହିମାଳୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ । ଏହାକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ହିମାଳୟ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ହିମାଦ୍ରୀର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ୬୦୦୦ମିଟରରୁ ଅଧିକ । ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରୀରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ୮୦୦୦ ମିଟରରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଅଟନ୍ତି । ନେପାଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହିମାଳୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏଭରେଷ୍ଟ ଶୃଙ୍ଗ (୮୮୪୮ ମିଟର) ପୃଥିବୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗ । ସିକିମ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥିତ କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା (୮୫୯୮ ମିଟର) ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭାରତର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ । ନଙ୍ଗାପର୍ବତ (୮୨୯୬ ମିଟର), ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା (୮୦୭୮ମିଟର), ନନ୍ଦାଦେବୀ (୭୮୧୭ ମିଟର) ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଅଧିକାଂଶ ଶୃଙ୍ଗ ବର୍ଷସାରା ବରଫାବୃତ ରହନ୍ତି ।

ହିମାଳୟର ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣ ବିସ୍ତୃତି ଅନୁସାରେ ବିଭାଜନ ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହାର ଅବସ୍ଥିତିକୁ

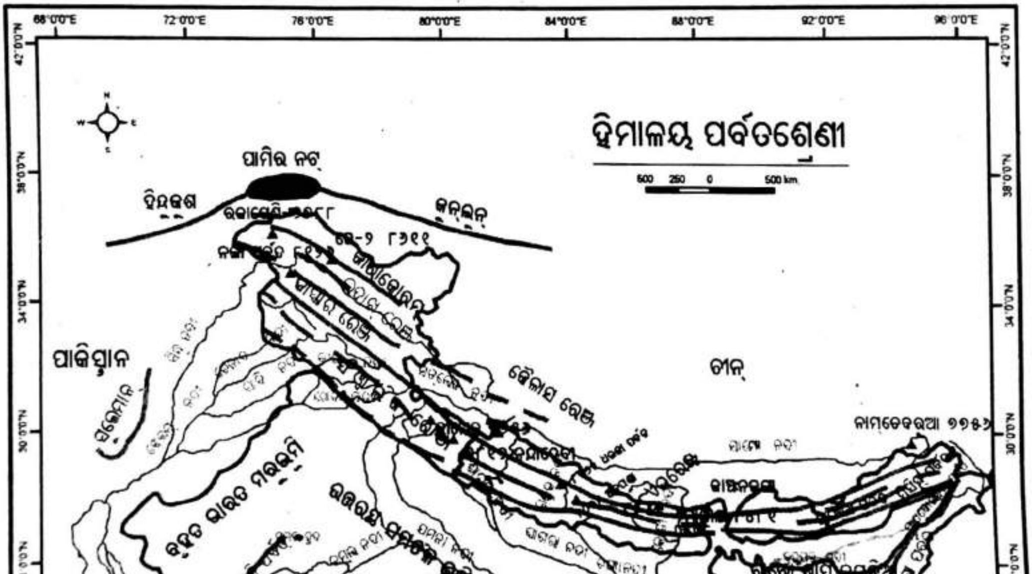

ମାନଚିତ୍ର : 1:5

ନେଇ ପଶ୍ଚିମରୁ ପୂର୍ବକୁ ମଧ୍ୟ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ବିଭାଜନଗୁଡ଼ିକ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ନଦୀ ଉପତ୍ୟକା ଦ୍ୱାରା ସୀମାବଦ୍ଧ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସିନ୍ଧୁନଦୀ ଓ ସତଲେଜ୍ ନଦୀ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ହିମାଳୟକୁ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ **ପଞ୍ଜାବ ହିମାଳୟ** କୁହାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚିମରୁ ପୂର୍ବକୁ ତାହାକୁ **କାଶ୍ମୀର ହିମାଳୟ** ଓ **ହିମାଚଳ ହିମାଳୟ** କୁହାଯାଏ । ସତଲେଜ୍ ଓ କାଳୀ ନଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ହିମାଳୟର ଅଂଶକୁ **କୁମାୟୁନ ହିମାଳୟ,** କାଳୀ ଓ ତିସ୍ତା ନଦୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭାଗକୁ

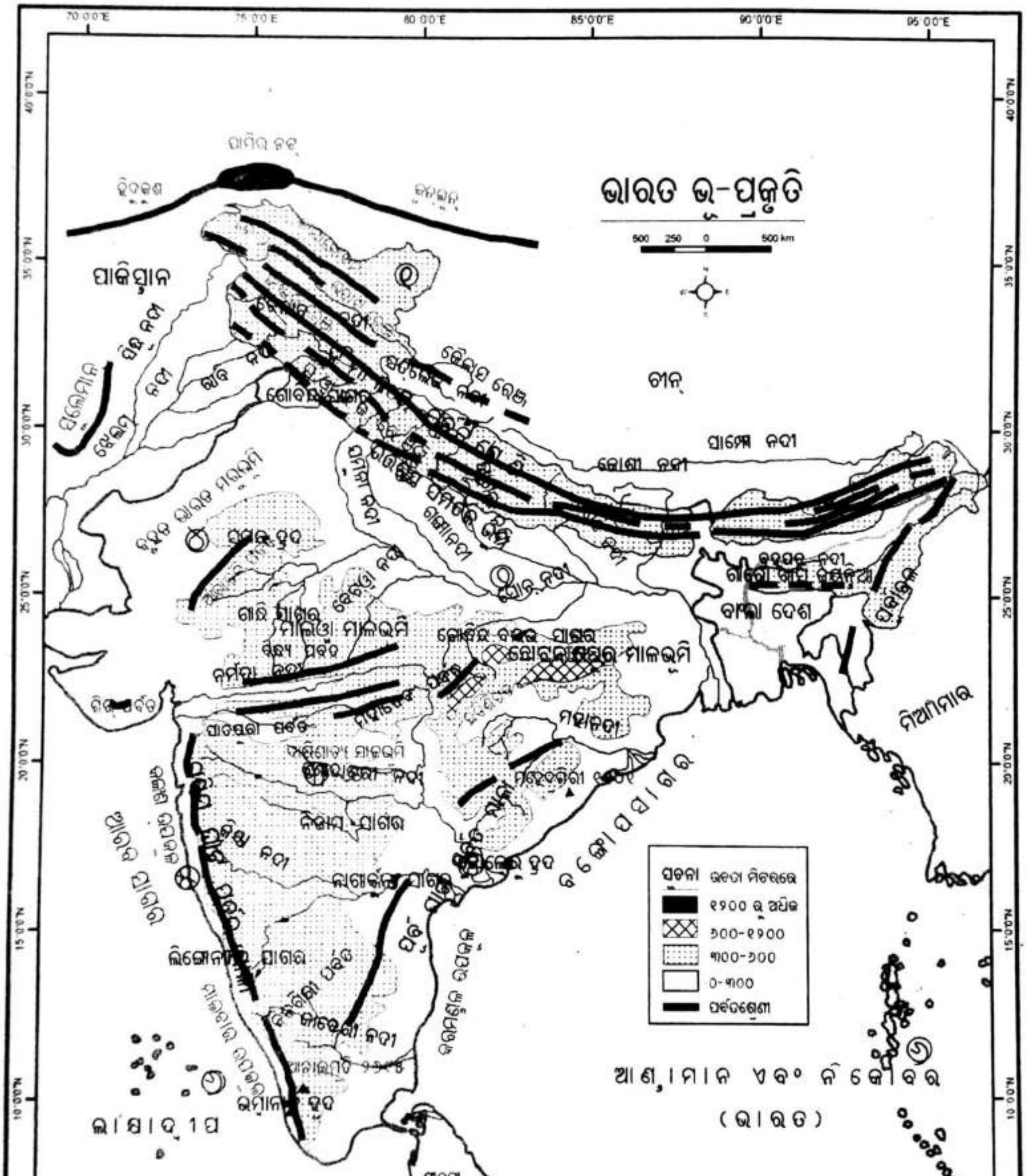

ମାନଚିତ୍ର : 1:6

ନେପାଳ ହିମାଳୟ ଓ ତିସ୍ତା ଏବଂ ଦିହାଙ୍ଗ୍ ନଦୀ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ହିମାଳୟକୁ **ଆସାମ ହିମାଳୟ** ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ହିମାଳୟର ଆଞ୍ଚଳିକ ନାମର କେତୋଟି ।

ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀ ହିମାଳୟର ପୂର୍ବ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରେ । ଦିହାଙ୍ଗ୍ ନଦୀ ଖାତ ପରେ ପରେ ହିମାଳୟ ହଠାତ୍ ଦକ୍ଷିଣକୁ ବାଙ୍କିଯାଇଛି ଏବଂ ଭାରତର ପୂର୍ବସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଅଛି । ଏହାକୁ **ପୂର୍ବାଚଳ** କୁହାଯାଏ । ପାତକୋଇବମ୍, ନାଗାପର୍ବତ, ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଗାରୋ, ଖାସି ଓ ଜୟନ୍ତିଆ ତଥା ଦକ୍ଷିଣରେ **ମିଜୋ** ଏବଂ **ଲୁସାଇ** ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବାଚଳର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ଉତ୍ତରସ୍ଥ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକ ମନୁଷ୍ୟପାଇଁ ଅଲଘନୀୟ ନୁହେଁ । ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଏପରି ନୀଚ ଜାଗା ଅଛି ଯାହା ମଧ୍ୟଦେଇ ପର୍ବତ ପାରିହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକୃତିକ ମାର୍ଗର କାମ କରିଥାନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ **ଗିରିପଥ** କୁହାଯାଏ । ଏଭଳି ଗିରିପଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କାରାକୋରମ ଗିରିପଥ (କାରାକୋରମ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ, ଜାମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର), ଯୋଜିଲା ଗିରିପଥ (ଜାମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ହିମାଳୟ) ସିପ୍‌କିଲା (ହିମାଚଳ ପ୍ରଦେଶ), ନାଥୁଲା (ହିମାଦ୍ରୀ, ସିକିମ୍) ବୋମଡିଲା (ହିମାଦ୍ରୀ, ଅରୁଣାଚଳ ପ୍ରଦେଶ) ଇତ୍ୟାଦି ଆମଦେଶର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଗିରିପଥ ।

(ଖ) ଉତ୍ତରସ୍ଥ ବିଶାଳ ସମତଳଭୂମି : ଉତ୍ତରସ୍ଥ ସମତଳଭୂମି ସିନ୍ଧୁ, ଗଙ୍ଗା ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀତ୍ରୟ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାଳାର ଦକ୍ଷିଣକୁ ପଶ୍ଚିମରେ ସତଲେଜ୍ ନଦୀଠାରୁ ପୂର୍ବରେ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ବିଶାଳ ସମତଳ ଭୂମି ରହିଛି । ଏହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୨୫୦୦ କି.ମି. । ନିୟୁତ ନିୟୁତ ବର୍ଷଧରି ସିନ୍ଧୁ, ଗଙ୍ଗା, ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ଓ ଏଗୁଡ଼ିକର ଉପନଦୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ପଟୁମାଟି ଦ୍ୱାରା ଏହି ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକା ବିଶିଷ୍ଟ ସମତଳଭୂମି ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ସମତଳଭୂମିର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ପ୍ରାୟ ୭ ଲକ୍ଷ ବର୍ଗ କି.ମି. ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରାୟ ୨୪୦ କି.ମି.ରୁ ୩୨୦ କି.ମି. । ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକା, ଜଳସେଚନର ସୁବିଧା, ଅନୁକୂଳ ଜଳବାୟୁ ଯୋଗୁ ଏହି ସମତଳ ଭୂମି ଭାରତର ଏକ ମୁଖ୍ୟ କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ଅଞ୍ଚଳ ଅଟେ । ଏହା ପୃଥିବୀର ବଡ଼ ବଡ଼ ସମତଳ ଭୂମି ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଉତ୍ତରସ୍ଥ ବିଶାଳ ସମତଳଭୂମି ପଶ୍ଚିମରୁ ପୂର୍ବକୁ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା- **ପଞ୍ଜାବ ସମତଳ ଭୂମି, ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳଭୂମି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ସମତଳ ଭୂମି ।**

ପଞ୍ଜାବ ସମତଳ ଭୂମି :

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ପାକିସ୍ତାନରେ ପ୍ରବାହିତ ସିନ୍ଧୁନଦୀ ଅବବାହିକାର ଏକ ଅଂଶ ଅଟେ । ଏହାର ଅଧିକାଂଶ ଭାଗ ପାକିସ୍ତାନର ଅଂଶବିଶେଷ । ଭାରତରେ ଏହି ସମତଳଭୂମି ପଞ୍ଜାବ ଓ ହରିୟାଣା ରାଜ୍ୟରେ ରହିଅଛି । ସିନ୍ଧୁନଦୀର ଉପନଦୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଝେଲମ୍, ଚେନାବ୍, ରାବି, ବେୟାସ ଓ ସତଲେଜ୍ ନଦୀଦ୍ୱାରା ଏହା ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ସମତଳ ଭୂମିର ଏହି ଅଂଶରେ ଅଧିକ **'ଦୋଆବ୍'** ଦେଖାଯାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ବୃଷ୍ଟିଜଳ ମୁଖ୍ୟନଦୀ ଓ ଏହାର ଉପନଦୀ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥାଏ ତାହାକୁ ନଦୀର ଅବବାହିକା କୁହାଯାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଦୋଆବ୍ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦର ସମିଶ୍ରଣ । 'ଦୋ' ର ଅର୍ଥ ଦୁଇ ଏବଂ ଆବ୍‌ର ଅର୍ଥ 'ଜଳ' । ତେଣୁ ଦୁଇଟି ନଦୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ଦୋଆବ୍' କୁହାଯାଏ । ସେହିଭଳି 'ପଞ୍ଜ'ର ଅର୍ଥ ପାଞ୍ଚ ଏବଂ 'ଆବ' ର ଅର୍ଥ ଜଳ । ତେଣୁ ପଞ୍ଜାବକୁ ପଞ୍ଚନଦୀର ଦେଶ ବା ଭୂଖଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ ।

ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳଭୂମି : ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳଭୂମି ଘାଗର ଏବଂ ତିସ୍ତା ନଦୀର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୀମିତ । ଉତ୍ତର ଭାରତର ହରିୟାଣା, ଦିଲ୍ଲୀ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର କିଛିଅଂଶ ଦେଇ ପୂର୍ବରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ବିସ୍ତୃତିଲାଭ କରିଛି । **ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ସମତଳଭୂମି** ମୁଖ୍ୟତଃ ଆସାମ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତ ସମତଳ ଭୂମିକୁ ସାଧାରଣତଃ ଉଚ୍ଚାବଚ୍ଚ ବିହୀନ ଏକ ସମପ୍ରାୟ ଭୂମି (Flat) ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରୁ ନିମ୍ନକୁ ଗଡିକଲାବେଳେ ସିୱାଲିକ ସହ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ୮ - ୧୬ କି.ମି. ପ୍ରସ୍ଥ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉପଳଖଣ୍ଡମାନ ଜମାକରେ । ଏହାକୁ **ଭାବର** କୁହାଯାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ନଦୀନାଳ ଭାବରରେ ଭୂମିଗତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏହାର ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯେଉଁଠି ଭୂମିଗତ ଜଳପ୍ରବାହ ପୁନର୍ବାର ଭୂପୃଷ୍ଠ ଉପରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି, ଏପରି ଏକ ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଅଞ୍ଚଳକୁ **'ତରାଇ'** କୁହାଯାଏ । ଏହା ଅନେକ ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀ ବାସ କରୁଥିବା ଏକ ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳଥିଲା । ମାତ୍ର ଭାରତ ବିଭାଜନ ପରେ ପାକିସ୍ତାନରୁ ଆସିଥିବା ଶରାଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଥଇଥାନ ପାଇଁ ଏହି ଅରଣ୍ୟକୁ ସଫାକରି ଚାଷୋପଯୋଗୀ ଜମି ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । ଦୁଧୁଓ୍ୱା ଜାତୀୟ ଉଦ୍ୟାନ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଏହି ବିଶାଳ ସମତଳ ଭୂମିର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ପୁରାତନ ପଟୁମାଟି ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ୟାପ୍ଳାବନ ଅଞ୍ଚଳର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ପାହାଡ ସଦୃଶ ଭୂମିରୂପ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହିଅଂଶକୁ **'ଭାଙ୍ଗର'** କୁହାଯାଏ । ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ନଦୀଶଯ୍ୟାଠାରୁ ଅଳ୍ପଦୂରରେ ଚୂନଗୋଡ଼ି ମିଶା ମୃତ୍ତିକା ଦେଖାଯାଏ ଯାହାକୁ **'କଙ୍କର'** କୁହାଯାଏ । ବନ୍ୟାପ୍ଲାବିତ ଅଞ୍ଚଳର ନୂତନ ପଟୁମୃତ୍ତିକାକୁ **'ଖଦର'** କୁହାଯାଏ ।

ଏଭଳି ନୂତନ ପଟୁମୃତ୍ତିକା ସଞ୍ଚୟ ହେଉଥିବାରୁ ମୃତ୍ତିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉର୍ବର ଓ ସଘନକୃଷି ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

କୌଣସି ଏକ ଜମିରେ ରାସାୟନିକସାର, କୀଟନାଶକ ଔଷଧ ଓ ଅଧିକ ଅମଳକ୍ଷମ ବିହନ ବ୍ୟବହାର କରି ଚାଷଜମିକୁ ପଡ଼ିଆ ନରଖି ବର୍ଷକରେ ଏକାଧିକ ବାର କୃଷି କରିବାକୁ ସଘନକୃଷି କୁହାଯାଏ ।

(ଗ) ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମି : ଉତ୍ତରସ୍ଥ ବିଶାଳ ସମତଳ ଭୂମିର ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅବସ୍ଥିତ ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମି ସ୍ଫଟିକଯୁକ୍ତ ପୁରାତନ ଆଗ୍ନେୟ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ ଶିଳା ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଏହି ମାଳଭୂମି ଗଣ୍ଡୱାନାଲ୍ୟାଣ୍ଡର ବିଭାଜନ ଓ ଭୂଚଳନ ଯୋଗୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଏକ ଅତିପୁରାତନ ଭୂଖଣ୍ଡର ଅଂଶବିଶେଷ । ଏହି ମାଳଭୂମିରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଗଭୀର ଉପତ୍ୟକା ଏବଂ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଅଣଉଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ମାନ ଦେଖାଯାଏ । ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମିକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ **କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳ** (Central highlands) ଓ ଅନ୍ୟଟି **ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମି** (Deccan Plateau) । ନର୍ମଦାନଦୀ ଏହି ଦୁଇଭାଗର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଛି । ଏହାର ଉତ୍ତରକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମି ଅବସ୍ଥିତ । ମାଲୱା ମାଳଭୂମି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳର ଅଂଶବିଶେଷ ଓ ଏହା ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମାଲୱା ମାଳଭୂମି ତ୍ରିଭୂଜାକାର । ଏହାର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମରେ ଆରାବଲୀ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ, ଦକ୍ଷିଣରେ ବିନ୍ଧ୍ୟପର୍ବତ ଅବସ୍ଥିତ । ମାତ୍ର ଉତ୍ତରକୁ ଏହା କ୍ରମଶଃ ଢାଲୁ ହୋଇ ଗାଙ୍ଗେୟ ସମତଳ ଭୂମି ସହିତ ମିଶିଯାଇଛି । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳ ପଶ୍ଚିମରେ ଅଧିକ ଚଉଡ଼ା ଏବଂ ପୂର୍ବରେ କମ୍ ଚଉଡା ଅଟେ । ଏହା ପଶ୍ଚିମରୁ ପୂର୍ବକୁ ଢାଲୁ ଅଟେ । ଏହି ମାଳଭୂମିର ପୂର୍ବପଟ ବିସ୍ତୃତିକୁ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡ ଓ ବଘେଲଖଣ୍ଡ ମାଳଭୂମି କୁହାଯାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡରେ ଏହି ମାଳଭୂମିକୁ ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି କୁହାଯାଏ ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି ଓ ମାଲୱା ମାଳଭୂମିର ଜଳ କେଉଁ କେଉଁ ନଦୀ ଦେଇ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥାଏ, ଲେଖ ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମି : ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ଆକାର ତ୍ରିଭୂଜପରି । ସାତପୁରା ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଏହାର ପ୍ରଶସ୍ତ ଉତ୍ତରସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିବାବେଳେ ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ଓ ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ଯଥାକ୍ରମେ ପଶ୍ଚିମ ଓ ପୂର୍ବସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମି

ପଶ୍ଚିମରୁ ପୂର୍ବକୁ କ୍ରମଶଃ ଢାଲୁ । ଅମରକଣ୍ଟକ ଓ ମହୀଶୂର ମାଳଭୂମି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ଏକ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଅଂଶ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଭାରତରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ମେଘାଳୟ, କର୍ବିଆଙ୍ଗ୍‌ଲଙ୍ଗ୍ ମାଳଭୂମି ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିତ ଅଂଶର ଅଂଶବିଶେଷ । ଏହି ମାଳଭୂମି ଦୁଇଟି ଏକ ଫାଟ ଦ୍ୱାରା ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମିଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟଭାଗଟି ଉତ୍ତରଭାରତର ନଦୀଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ପଟୁମାଟି ଦ୍ୱାରା ପୋତି ହୋଇଯାଇଛି ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମଭାଗ ଲାଭା ଉଦ୍‌ଗୀରଣ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ତେଣୁ ଏହାର ଶିଳା ଆଗ୍ନେୟ ଶିଳା । ଦୀର୍ଘଦିନଧରି ଏହି ଶିଳା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣ ମୃତ୍ତିକା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଶହ ଶହ ମିଟର ବହଳର ଏହି ମୃତ୍ତିକା ଅଞ୍ଚଳକୁ **'ଡେକାନଟ୍ରାପ୍'** କୁହାଯାଏ । ଏହି ମୃତ୍ତିକାଞ୍ଚଳ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଥିବା ବେଳେ ଗୁଜରାଟ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟକର କିଛିଅଂଶରେ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଛି ।

ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳା

ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳ ସହ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ରହିଅଛି । ପଶ୍ଚିମଘାଟର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଡ଼କୁ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ । ଏହି ପର୍ବତମାଳା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଏବଂ କେତୋଟି ଗିରିପଥ ଦେଇ ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରାଯାଇପାରେ ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ମାନଚିତ୍ରରୁ ଏହି ପର୍ବତରେ ଥିବା ତିନିଗୋଟି ଗିରିପଥର ନାମ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ କେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ବାହାର କର ।

ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପୂର୍ବଘାଟଠାରୁ ଉଚ୍ଚତାରେ ଅଧିକ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୯୦୦ ମିଟରରୁ ୧୬୦୦ ମିଟର ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥାଏ । ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳାରେ ଅବସ୍ଥିତ ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସହ୍ୟାଦ୍ରୀ, ନୀଳଗିରି, ଆନାମଲାଇ ଏବଂ କାଡାମମ୍ ଆଦି ମୁଖ୍ୟ । କେରଳ ରାଜ୍ୟର ଆନାମଲାଇ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆନ୍ନାଇମୁଡ଼ି (୨୬୯୫ମି) ଏହାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗ । ନୀଳଗିରି ପର୍ବତର ଦୋଦାବେଟ୍ଟା ଶୃଙ୍ଗ (୨୬୩୭ମି.) ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗ ଅଟେ । ନୀଳଗିରି ପର୍ବତମାଳାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଉଦଗମଣ୍ଡଳମ୍ ବା ଉଟି ଦକ୍ଷିଣଭାରତର ପ୍ରଧାନ ପାର୍ବତୀୟ ସହର, ଶୈଳନିବାସ ଓ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । ତାମିଲନାଡୁର କୋଡ଼ାଇକେନାଲ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ମହାବଳେଶ୍ୱର ଏବଂ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ପଞ୍ଚମାରୀ ମଧ୍ୟ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ଅନ୍ୟ ତିନୋଟି ଶୈଳନିବାସ ଅଟନ୍ତି ।

ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା :

ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମଘାଟ ତୁଳନାରେ କମ୍ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଅଟେ । ଏହାର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ମାତ୍ର ୬୦୦ ମିଟର । ବଙ୍ଗୋପସାଗରରେ ପଡ଼ିଥିବା ନଦୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଅଛି । ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ପୂର୍ବରେ ମହାନଦୀ ଉପତ୍ୟକାଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ନୀଳଗିରି ପର୍ବତମାଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୧୧୦୦ କି.ମି. ବିସ୍ତୃତ । ଓଡ଼ିଶାର ଦେଓମାଳୀ (୧୬୭୦ମିଟର) ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗ ।

ଆରାବଳୀ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମିର ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ସୀମାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀଟି ପୁରାତନ ଏବଂ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଅଟେ । ଏହା ଗୁଜରାଟଠାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଦକ୍ଷିଣପଶ୍ଚିମରୁ ଉତ୍ତରପୂର୍ବ) ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରିଛି । ମାଉଣ୍ଟଆବୁ ଏହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଶୈଳନିବାସ ଅଟେ ।

(ଘ) ଭାରତୀୟ ବିଶାଳ ମରୁଭୂମି ଅଞ୍ଚଳ :

ଆରାବଳୀ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ପଶ୍ଚିମସୀମାକୁ ଲାଗି ରାଜସ୍ଥାନରେ ଭାରତର ବିଶାଳ ମରୁଭୂମି ଅଞ୍ଚଳ ବା ଥର ମରୁଭୂମି ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମରୁଭୂମି ଏକ ସ୍ୱଳ୍ପ ଉଚ୍ଚାବଚ ବିଶିଷ୍ଟ ତରଙ୍ଗାୟିତ ବାଲୁକାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଏଠାରେ ଅନେକ ବାଲୁକାସ୍ତୂପ (Sand dune) ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପଥୁରିଆ ମଧ୍ୟ ।

ଏହି ମରୁଭୂମି ପାକିସ୍ତାନର ସିନ୍ଧୁପ୍ରଦେଶର ଅନେକ ଭିତରକୁ ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରିଛି । ଏଠାରେ ବାର୍ଷିକ ହାରାହାରି ବୃଷ୍ଟିପାତ ୧୫୦ ମି.ମି.ରୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଜଳବାୟୁ ଶୁଷ୍କ ଏବଂ ଏଠାରେ କଣ୍ଟାଳିଆ ବୁଦାଜାତୀୟ ଉଦ୍ଭିଦ ଦେଖାଯାଏ । ବର୍ଷାଋତୁରେ କେତେକ ନଦୀ ବାହାରି ଜଳ ଅଭାବରୁ ବାଲୁକାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଯେଉଁ ନଦୀ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚି ନପାରି ମଝିରେ କୌଣସି ହ୍ରଦରେ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତି ବା ସ୍ଥଳଭାଗରେ ହିଁ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ସେପରି ନଦୀକୁ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳୀୟ ନଦୀ (Inland river) କୁହାଯାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ବାଳଚନ୍ଦ୍ର ଆକାରର ବାଲୁକାସ୍ତୂପକୁ ବରଖାନ କୁହାଯାଏ ।

(ଙ) ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳ ଭୂମି :

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମାଳଭୂମିର ପଶ୍ଚିମରେ ଆରବସାଗର ତଟରେ ଏବଂ ପୂର୍ବରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗରର ତଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳଭୂମି ଦେଖାଯାଏ ।

ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳ ସମତଳ ଭୂମି :

ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ପଶ୍ଚିମପାର୍ଶ୍ୱରୁ ବାହାରିଥିବା ନାତିଦୀର୍ଘ ଓ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ନଦୀଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ପଟୁମାଟିର ପରିମାଣ କମ୍ ହେଉଥିବାରୁ କିଛି ସମୁଦ୍ରକୁ ବହିଯାଏ ଓ କିଛି ଉପକୂଳରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ । ଫଳତଃ ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳସ୍ଥ ସମତଳ ଭୂମି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ସାମାନ୍ୟ ଅସମାନ ଅଟେ । ଏହି ଉପକୂଳ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଉତ୍ତର ଅଂଶଟିକୁ କଙ୍କଣ (ମୁମ୍ବାଇ-ଗୋଆ) ମଧ୍ୟଭାଗକୁ କନ୍ନଡ଼ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଅଂଶଟିକୁ ମାଲାବାର (ମାଙ୍ଗାଲୋର-କନ୍ୟାକୁମାରୀ) ଉପକୂଳ କୁହାଯାଏ । ଉତ୍ତରରେ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳ ଭୂମି ପ୍ରଶସ୍ତ ଏବଂ ଗୁଜରାଟ ଉପକୂଳ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ ସମତଳଭୂମି ନର୍ମଦା ଓ ତାପ୍ତି ନଦୀ ଦ୍ୱାରା ସାମାନ୍ୟ ବିଖଣ୍ଡିତ । କେରଳ ଉପକୂଳରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଉପହ୍ରଦ (Lagoon) ଦେଖାଯାଏ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ବାଲିବନ୍ଧ ବା ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥଳଭାଗଦ୍ୱାରା ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଅଗଭୀର ଲୁଣିପାଣିଭରା ଜଳରାଶିକୁ ଉପହ୍ରଦ କୁହାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ : ଚିଲିକା ଏକ ଉପହ୍ରଦ ଅଟେ ।

ପୂର୍ବ ଉପକୂଳ ସମତଳ ଭୂମି :

ଏହି ଉପକୂଳ ପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସମପ୍ରାୟ । ଏହାର ଉତ୍ତରାଂଶକୁ ଉତ୍ତରସରକାର (Northern Circar) ଓ ଦକ୍ଷିଣଭାଗକୁ (ଚେନ୍ନାଇର ଦକ୍ଷିଣକୁ) କରମଣ୍ଡଳ ଉପକୂଳ କୁହାଯାଏ । ଉତ୍ତରରେ ଏହା ଗଙ୍ଗା ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ସମତଳ ଭୂମି ସହ ସଂଲଗ୍ନ । ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ମୁହାଣରୁ ବିଶାଖାପାଟଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପକୂଳକୁ ଓଡ଼ିଶା ଉପକୂଳ ଓ ବିଶାଖାପାଟଣା ଠାରୁ ଚେନ୍ନାଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପକୂଳକୁ ଆନ୍ଧ୍ରଉପକୂଳ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ମହାନଦୀ, ଗୋଦାବରୀ, କୃଷ୍ଣା ଏବଂ କାବେରୀ ନଦୀ ବହିଆଣୁଥିବା ପଟୁମାଟିକୁ ଜମାକରି ବିଶାଳ ତ୍ରିକୋଣଭୂମିମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ନଦୀର ମୁହାଣ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜାକାର ସମତଳ ଭୂମିକୁ ତ୍ରିକୋଣଭୂମି କୁହାଯାଏ । ଏହାନଦୀର ଧିରମନ୍ଥରଗତି ଓ ଅବକ୍ଷେପଣ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।

(ଚ) ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ :

ମାଲାବାର ଉପକୂଳର ପଶ୍ଚିମକୁ ଆରବସାଗରରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଛୋଟ ବଡ଼ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରବାଳକୀଟମାନଙ୍କର ନଷ୍ଟାବଶେଷ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଏ ସମସ୍ତ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଲାକ୍ଷାଦ୍ୱୀପ ନାମରେ ନାମିତ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଲାକ୍ଷାଡିଭ, ମିନିକଏ ଏବଂ ଆମିନ୍‌ଡିଭ୍ କୁହାଯାଉଥିଲା । ୧୯୭୩ ମସିହାଠାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମୂହ ଭାବରେ ଲାକ୍ଷାଦ୍ୱୀପ କୁହାଯାଉଅଛି । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ମାତ୍ର ୩୨ ବର୍ଗ କି.ମି. । କାଭାର୍ତ୍ତି ଏହାର ରାଜଧାନୀ । ଲାକ୍ଷାଦ୍ୱୀପର ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀଜଗତ ବିଭିଦତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାର ଅନେକ ଦ୍ୱୀପ ଜନମାନବଶୂନ୍ୟ । ସେହିଭଳି ଏକ ଜନବସତି

ନଥିବା ପିତଲି ଦ୍ୱୀପରେ ଏକ ପକ୍ଷୀବିହାର ସ୍ଥାପନ କରାଯାଉଛି ।

ଆଣ୍ଡାମାନ ଓ ନିକୋବର ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ବଙ୍ଗୋପସାଗରରେ ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣ ଭାବେ ବିସ୍ତୃତ । ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଅନ୍ତର୍ଗତ ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକ ଆକାରରେ ବଡ଼ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଅଧିକ । ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜରେ ପ୍ରାୟ ୫୫୦ଟି ଦ୍ୱୀପ ଅଛି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ- ଉତ୍ତରରେ ଆଣ୍ଡାମାନ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ନିକୋବର । ଏସବୁ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ସମୁଦ୍ରରେ ନିମଜ୍ଜିତ ଆଗ୍ନେୟ ପର୍ବତ ଶିଖରଗୁଡ଼ିକର ଅଗ୍ରଭାଗ । ସାମରିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଉକ୍ତ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଦେଶପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାର ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀଜଗତ ମଧ୍ୟ ବିଭିଦତାଭରା । ବିଷୁବବୃତ୍ତର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାକାର ଜଳବାୟୁ ନିରକ୍ଷୀୟ ଏବଂ ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକ ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ଭାରତର ଏକମାତ୍ର ସକ୍ରିୟ ଆଗ୍ନେୟଗିରି (ଜ୍ୱାଳାମୁଖୀ) ବ୍ୟାରେନ ଦ୍ୱୀପ (ଆଣ୍ଡାମାନ ଓ ନିକୋବର ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ)ରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ-

ସକ୍ରିୟ ଜ୍ୱାଳାମୁଖୀ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ଜାଣ ।

ଭାରତର ଉପରୋକ୍ତ ଭୌତିକ ବିଭାଜନରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ମାଳଭୂମି ସବୁଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତମ ମାତ୍ର ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ଉତ୍ପତ୍ତିରେ ଏହାର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ହିମାଳୟର ଶିଳା ସହ ମାଳଭୂମିର ଶିଳାରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ମାଳଭୂମିରୁ ଆନୀତ ପଟୁମାଟି ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତରସ୍ଥ ସମତଳ ଭୂମିର ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଜନ ଅନ୍ୟଟିର ପରିପୂରକ ଓ ଭାରତର ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ବଳକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରୁଛନ୍ତି । ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ଅରଣ୍ୟ ଓ ଜଳସଂପଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସମତଳଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ଭାରତର ଶସ୍ୟାଗାର । ସେଠାରେ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇଥିଲା । ମାଳଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ଖଣିଜସଂପଦରେ ଭରା ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାରତର ଶିଳ୍ପାୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦର ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ମତ୍ସ୍ୟଉତ୍ପାଦନ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଯୋଗାଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଏଭଳି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଥିବାରୁ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ଯେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସମ୍ଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶା

ଅବସ୍ଥିତି ଓ କ୍ଷେତ୍ରଫଳ :

ଓଡ଼ିଶା ଭାରତର ପୂର୍ବ ଉପକୂଳସ୍ଥ ଏକ ରାଜ୍ୟ । ଏହି ରାଜ୍ୟ ୧୭°୪୯' ରୁ ୨୨°୩୪' ଉତ୍ତର ସମାକ୍ଷରେଖା ମଧ୍ୟରେ ଓ ୮୧°୨୩' ରୁ ୮୭°୨୯' ପୂର୍ବ ଦ୍ରାଘିମାରେଖା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପୂର୍ବରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗର, ଉତ୍ତରପୂର୍ବରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ, ଉତ୍ତରରେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ, ପଶ୍ଚିମରେ ଛତିଶଗଡ଼ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣରେ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଏହାର ସୀମାନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଛନ୍ତି । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୧୫୫୭୦୭ ବର୍ଗ କି.ମି. ।

ପ୍ରଶାସନିକ ବିଭାଗ :

ଓଡ଼ିଶାକୁ ୩୦ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକୁ ୫୮ଟି ସବଡିଭିଜନରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସବଡିଭିଜନକୁ ୧୭୧ଟି ତହସିଲରେ ଏବଂ ଏହି ତହସିଲଗୁଡ଼ିକୁ ୩୧୪ଟି ବ୍ଲକ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ଲକକୁ ୬୨୩୪ଟି ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ । ସମସ୍ତ ପ୍ରଶାସନିକ ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନିମ୍ନରେ ଆମ ରାଜ୍ୟର ଜିଲ୍ଲା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ସଦର ମହକୁମାର ଏକ ତାଲିକା ଦିଆଗଲା ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

PB-03/15/11/2016

	କିଲ୍ଲା	ସଦରମହକୁମା
୧.	ଅନୁଗୁଳ	ଅନୁଗୁଳ
୨.	କଳାହାଣ୍ଡି	ଭବାନୀପାଟଣା
୩.	କନ୍ଧମାଳ	ଫୁଲବାଣୀ
୪.	କଟକ	କଟକ
୫.	କେନ୍ଦୁଝର	କେନ୍ଦୁଝର
୬.	କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା	କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା
୭.	କୋରାପୁଟ	କୋରାପୁଟ
୮.	ଖୋର୍ଦ୍ଧା	ଖୋର୍ଦ୍ଧା
୯.	ଗଜପତି	ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି
୧୦.	ଗଞ୍ଜାମ	ଛତ୍ରପୁର
୧୧.	ଜଗତସିଂହପୁର	ଜଗତସିଂହପୁର
୧୨.	ଝାରସୁଗୁଡ଼ା	ଝାରସୁଗୁଡ଼ା
୧୩.	ଢେଙ୍କାନାଳ	ଢେଙ୍କାନାଳ
୧୪.	ଦେବଗଡ଼	ଦେବଗଡ଼
୧୫.	ନବରଙ୍ଗପୁର	ନବରଙ୍ଗପୁର
୧୬.	ନୟାଗଡ଼	ନୟାଗଡ଼
୧୭.	ନୂଆପଡ଼ା	ନୂଆପଡ଼ା
୧୮.	ପୁରୀ	ପୁରୀ
୧୯.	ବାଲେଶ୍ୱର	ବାଲେଶ୍ୱର
୨୦.	ବୌଦ୍ଧ	ବୌଦ୍ଧ
୨୧.	ବଲାଙ୍ଗିର	ବଲାଙ୍ଗିର
୨୨.	ବରଗଡ଼	ବରଗଡ଼
୨୩.	ଭଦ୍ରକ	ଭଦ୍ରକ
୨୪.	ମାଲକାନଗିରି	ମାଲକାନଗିରି
୨୫.	ମୟୂରଭଞ୍ଜ	ବାରିପଦା
୨୬.	ଯାଜପୁର	ଯାଜପୁର
୨୭.	ରାୟଗଡ଼ା	ରାୟଗଡ଼ା
୨୮.	ସମ୍ବଲପୁର	ସମ୍ବଲପୁର
୨୯.	ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର	ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର
୩୦.	ସୁନ୍ଦରଗଡ଼	ସୁନ୍ଦରଗଡ଼

ଭୂପ୍ରକୃତି :

ଭୂପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ । ଯଥା : (୧) ମଧ୍ୟ ପାର୍ବତ୍ୟଅଞ୍ଚଳ, (୨) ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ ମାଳଅଞ୍ଚଳ, (୩) ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ ।

(୧) ମଧ୍ୟପାର୍ବତ୍ୟଅଞ୍ଚଳ : ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବରୁ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର ଶିମିଳିପାଳ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣପଶ୍ଚିମରେ ମାଲକାନଗିରି ଜିଲ୍ଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପର୍ବତମାଳାର ସମଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଗଠିତ । ଏହା ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଓ ମହାନଦୀ ଦ୍ୱାରା ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଏହାର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରାୟ ୯୦୦ ମିଟର । ଓଡ଼ିଶାର (ପୂର୍ବଘାଟର) ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ଦେଓମାଳୀ (୧୬୭୦ମି.) ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମୟୂରଭଞ୍ଜ, କେନ୍ଦୁଝର, ଅନୁଗୁଳ, ବୌଦ୍ଧ, ନୟାଗଡ଼, କଟକ, କଳାହାଣ୍ଡି, କୋରାପୁଟ ଓ ମାଲକାନାଗିରି ଆଦି ଜିଲ୍ଲା ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଅଂଶ ବିଶେଷ ।

(୨) ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ ମାଳଅଞ୍ଚଳ : ମଧ୍ୟପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳର ପଶ୍ଚିମକୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ହାରାହାରି ଉଚ୍ଚତା ସମୁଦ୍ରପତ୍ତନରୁ ୧୫୦ ମିଟରରୁ ୩୦୦ମିଟର । ଏହି ମାଳଅଞ୍ଚଳ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଡ଼କୁ କ୍ରମଶଃ ଢାଲୁ । ମହାନଦୀର ବାମ ପଟେ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼, ଝାରସୁଗଡ଼ା, ସମ୍ବଲପୁର, ଦେବଗଡ଼, କେନ୍ଦୁଝର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ତୀରରେ ବଲାଙ୍ଗିର, ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁରଠାରୁ ମାଲକାନଗିରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଜିଲ୍ଲାରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟି ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ତେଲ୍ ଇନ୍ଦ୍ରାବତୀ, ଋଷିକୁଲ୍ୟା ଓ ବଂଶଧାରା ନଦୀର ଅବବାହିକା ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

(୩) ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସମତଳଅଞ୍ଚଳ : ବଙ୍ଗୋପସାଗର ଓ ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଉତ୍ତରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟି ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ପ୍ରଶସ୍ତ । ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା, ବୁଢ଼ାବଳଙ୍ଗ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ,

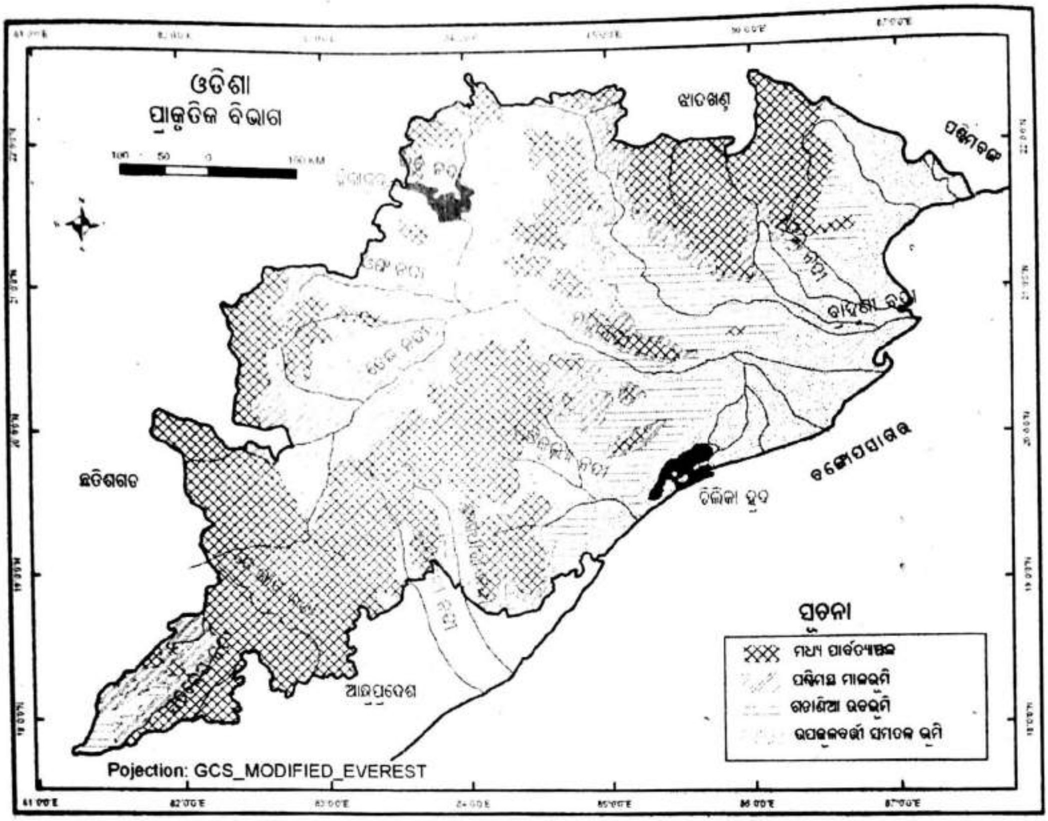

ମାନଚିତ୍ର : 1:7

ବୈତରଣୀ, ମହାନଦୀ, ଋଷିକୁଲ୍ୟା ଆଦି ନଦୀ ଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ପଟୁମାଟି ଦ୍ୱାରା ଏହି ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ ଗଠିତ । ତେଣୁ ଏହା ଉର୍ବର, ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ଏବଂ ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ । ବାଲେଶ୍ୱର, ଭଦ୍ରକ, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା, ଜଗତସିଂହପୁର, ପୁରୀ, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅଧିକାଂଶ ଅଞ୍ଚଳ ଏହି ସମତଳ ଭୂମିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍‌ଟିକୁ ବାଛ ।

(i) ଯେଉଁ ସ୍ଥଳଭାଗର ତିନିପଟରେ ସମୁଦ୍ର ଘେରିରହିଥାଏ ତାହାକୁ କ'ଣ କୁହଯାଏ ?

(କ) ଉପକୂଳ (ଖ) ଦ୍ୱୀପ (ଗ) ଉପଦ୍ୱୀପ (ଘ) ମାଳଭୂମି

(ii) ଗୋଆ ଉପକୂଳକୁ ଲାଗି ଦକ୍ଷିଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଉପକୂଳକୁ କ'ଣ କୁହଯାଏ ?

(କ) କରମଣ୍ଡଳ (ଖ) କନ୍ନଡ଼ (ଗ) ଉତ୍ତର ସରକାର (ଘ) କଙ୍କଣ

(iii) ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗ କେଉଁଟି ?

(କ) ଆନ୍ନାଇମୁଡ଼ି (ଖ) କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା (ଗ) ଖାସି (ଘ) ଦେଓମାଳୀ

(iv) ଭାରତର ପୂର୍ବ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିବା ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଏ ?

(କ) ହିମାଚଳ (ଖ) ପୂର୍ବାଚଳ (ଗ) ଅରୁଣାଚଳ (ଘ) ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ

(v) K_2 (ଗଡ଼ଉଇନ ଅଷ୍ଟିନ୍) ଶୃଙ୍ଗ କେଉଁ-ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

(କ) ହିମାଳୟ (ଖ) କାରାକୋରମ (ଗ) ବିନ୍ଧ୍ୟ (ଘ) ସାତପୁରା

୨. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖ ।

(i) ଟେକ୍‌ଟୋନିକ ପ୍ଲେଟ୍ କ'ଣ ?

(ii) ବର୍ତ୍ତମାନର କେଉଁ ମହାଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ଗଣ୍ଡୱାନାଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଅଂଶ ଥିଲେ ?

(iii) ସିୱାଲିକ୍ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଏ ?

(iv) ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ହିମାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଭାଜନ ଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଲେଖ ।

(v) ଆରାବଳୀ ଓ ବିନ୍ଧ୍ୟପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ମାଳଭୂମି ଅବସ୍ଥିତ ?

(vi) ଭାରତର କେଉଁ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ପ୍ରବାଳକୀଟଗୁଡ଼ିକର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶରୁ ସୃଷ୍ଟ ?

(vii) ଭାରତର ପୁରାତନ ଓ ନବୀନ ପର୍ବତମାଳାର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଁଏ ଉଦାହରଣ ଦିଅ ।

୩. ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ :

(i) ବିପରୀତମୁଖୀ ଓ ପରସ୍ପରମୁଖୀ ପ୍ଲେଟ

(ii) ପୂର୍ବଘାଟ ପର୍ବତମାଳା ଓ ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳା

(iii) ତ୍ରିକୋଣଭୂମି ଏବଂ ପ୍ଲାବନଭୂମି

୪. ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ଭୂ-ବିଭାଜନଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଲେଖ ଏବଂ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏର ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ଦେଶପାଇଁ ତା'ର ମହତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କର ।

୫. ହିମାଳୟ କିପରି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କର ।

୬. ନିମ୍ନଲିଖିତଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

(i) ଭାରତର ବିଶାଳ ମରୁଭୂମି

(ii) ଭାରତର ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ

(iii) ପୂର୍ବାଚଳ

(iv) ଅଂଶୁପା ହ୍ରଦ

(v) ସିୱାଲିକ୍

(vi) ମହାଦେଶୀୟ ସଂଚଳନବାଦ

୭. ଉତ୍ତର ଭାରତ ସମତଳ ଭୂମି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।

ମାନଚିତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ :

ଭାରତର ଏକ ରେଖାଙ୍କିତ ମାନଚିତ୍ରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦର୍ଶାଅ ।

(i) ପର୍ବତମାଳା- କାରାକୋରମ, ଜାସ୍କାର, ପାତକୋଇବମ୍, ଜୟନ୍ତିଆ, ବିନ୍ଧ୍ୟ ଓ ଆରାବଳୀ ପର୍ବତମାଳା, କାଡାମମ୍ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ।

(ii) ଶୃଙ୍ଗ- K_2, ନଙ୍ଗାପର୍ବତ, ଆନ୍ନାଇମୁଡ଼ି

(iii) ମାଳଭୂମି- ଛୋଟନାଗପୁର, ମାଲୱା

(iv) ଭାରତର ମରୁଭୂମି, ପଶ୍ଚିମଘାଟ, ଲାକ୍ଷାଦ୍ୱୀପ

•••